

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzanów na lata 2024-2027

OPRACOWAŁ:

UZGODNIONO:

Radzanów 2024

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026	12
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030+.....	13
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	15
4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025.....	16
4.2.4. Lokalna Strategia Rozwoju LGD Zapilicze na lata 2023-2027.....	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	18
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Radzanów na lata 2022-2032.....	18
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Radzanów.....	18
5.2.1. Charakterystyka Gminy Radzanów.....	18
5.2.2. Rys historyczny Gminy Radzanów.....	19
5.2.3. Krajobraz kulturowy z analizą stanu dziedzictwa Gminy Radzanów.....	31
5.3. Zabytki objęte ochroną prawną.....	33
5.4. Zabytki nieruchome.....	34
5.5. Zabytki ruchome.....	38
5.6. Zabytki archeologiczne.....	38
5.7. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	39
5.8. Dziedzictwo niematerialne.....	39
5.9. Miejsca Pamięci Narodowej.....	39
5.10. Gminna Ewidencja Zabytków.....	40
6. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń.....	41
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Radzanów. Analiza szans i zagrożenia.....	44
8. Założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzanów na lata 2024-2027.....	45
9. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	49
10. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	50
11. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	50
Podstawowa bibliografia	52
Załącznik nr 1. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków zabytki nieruchome Gminy Radzanów.....	54
Załącznik nr 2. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków stanowiska archeologiczne zlokalizowane w obrębie Gminy Radzanów.....	58

1. WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe: materialne i niematerialne gminy Radzanów, a w szerszym zakresie krajobraz kulturowy, na który składają się pojedyncze zabytki i zespoły zabytków, elementy zagospodarowania przestrzeni, dzieła sztuki, obiekty przyrodnicze czy miejsca historyczne.

Dokument sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r., poz. 1292) oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przedstawia on walory dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, określa aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków, zwraca również uwagę na kwestie społeczne, gospodarcze czy turystyczne w zarządzaniu zasobami kulturowymi.

Dodatkowo przedmiotowy dokument zawiera aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne, przepisy prawa, procedury administracyjne oraz mechanizmy finansowania ochrony zabytków pozwalające na prowadzenie właściwej polityki w zakresie systemowej i ciągłej ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym zakresie przedstawiono konkretne działania mające na celu zachowanie zabytków w dobrym stanie, zwiększenie współpracy z organizacjami społecznymi jak również z urzędem konserwatorskim, poprawę stanu zagospodarowania poszczególnych obiektów czy udostępnienie ich na potrzeby edukacyjne i turystyczne.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakładają na gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024, poz. 1292). Zgodnie z art. 87 ust.1 w/w ustawy wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Program ten podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- Wyeksponowanie poszczególnych obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 2009r. Nr 78, poz. 114, poz. 946):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...)

udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o materialne dziedzictwo kulturowe.

Dokumenty te są przede wszystkim większością deklaracjami bądź konwencjami.

Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska sporządzona 30 października 1931r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego” obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest Lista Dziedzictwa Światowego.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona w dniu 21 maja 1981r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miasta Historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Prowadzi trzy listy:

- Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;
- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk”).

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024r., poz. 609) art.7 ust.1 pkt.9.

Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz. U. 2024 r., poz. 1292).

Zgodnie z art.3 pkt.1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONA ZABYTEKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTEKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,

- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):

zabytki nieruchome będące, w szczególności (art.6 ust.1, pkt.1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami zbiorów przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, najbardziej charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393),

- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła rzemieślniczego oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.6, ust.2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTKÓW SĄ (art. 7):

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **uznanie za pomnik historii,**
- **(1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,**
- **utworzenie parku kulturowego,**
- **ustalenia ścisłej ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji dokumentów planistycznych takich jak studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18),

- obowiązek prowadzenia przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4),
- sprawowanie bieżącej opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, co do którego dana jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71),
- prawo ubiegania się przez Gminę o przyznanie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73),
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81),
- sporządzanie dokumentacji przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego to co dwa lata odpowiednio wójt gminy/burmistrz/prezydent miasta przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145). Art.29, ust.2. Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Art. 68, ust. 1. Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku. Art. 68, ust. 3. Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
- Ustawie z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024r., poz. 1130). Art. 53, ust. 4, pkt. 2. Decyzje, o których mowa w art. 51 ust.1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów lub obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024r., poz. 1292).
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024r., poz. 1089). Art. 83a ust. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy

usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków/ nie dot. wpisanych do rejestru zabytków terenów zakomponowanej zieleni/.

- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024r., poz. 725).

Art. 39:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu powyższych prac z WKZ (Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).

4/ Wojewódzki Konserwator Zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3 w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawie z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2024r. poz.87). Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024r., poz. 834). Prowadzenie zadań z uwzględnieniem zakresu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywania tradycji narodowej i rozwoju świadomości kulturowej jest działalnością pożytku publicznego.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015r., poz. 774, ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz. U. z 2022r., poz. 385).
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393).

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020r. poz. 164).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2023r., poz. 2425).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, jak również badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań i prospekcji archeologicznych w tym poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021r., poz.81).**
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. z 2014r., poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004r. Nr 124, poz. 1304, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212 poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021r., poz. 56).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U.2011r., Nr 89, poz. 510).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. z 2015r., poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego wyłącznie na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004r., nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004r., nr 124, poz.1302, ze zm.).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015r.w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r.,poz.1275).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

W dniu 8 grudnia 2023 roku Uchwałą nr 242 Rada Ministrów przyjęła strategiczny dla Polski dokument – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026. Wyznacza on cele i kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W programie przyjęto cel główny: zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce

W jego obrębie określono trzy cele szczegółowe:

- weryfikacja wybranego zasobu zabytków oraz wzmocnienie narzędzi,
- wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Program ma zapewnić efektywną ochronę i opiekę nad zabytkami poprzez m.in.

<ul style="list-style-type: none"> • ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
<ul style="list-style-type: none"> • podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju,
<ul style="list-style-type: none"> • cyfryzację jak również podniesienie jakości prowadzonych postępowań <ul style="list-style-type: none"> • administracyjnych,

W szczególności program wskazuje sposoby ochrony i opieki nad zabytkami poprzez:

- definiowanie modelu i systemu wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,

- tworzenie systemu bezpieczeństwa zabytków,
- projektowanie konserwatorskie.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+ została przyjęta uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. Strategia jest dokumentem, którego zapisy mają wpływ na rozwój województwa mazowieckiego poprzez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.

Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań oraz działania.

W obszarze kultura i dziedzictwo wskazano:

Cel: Mazowsze bogate kulturowo.

Kierunek działania: Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Wspieranie robót konserwatorskich (w tym prac restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych;
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych;
- Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Działania:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze;
- Rozwój infrastruktury turystycznej i około turystycznej. W tym wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych;
- Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym;

- Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej;
- Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej;
 - Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej;
- Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

Kierunek działania: Upowszechnianie kultury i twórczości.

Działania:

- Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych;
 - Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej;
 - Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego;
- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja).

Kierunek działania: Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Działania:

- Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych;
 - Promowanie potencjału kulturowego Warszawy.

W Strategii opisano dziedzictwo kulturowe województwa mazowieckiego, które wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) sytuuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Najlepiej zachowanymi zabytkami na Mazowszu są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Zabytki te posiadają często ponadprzeciętne wartości zabytkowe i są na bieżąco remontowane i konserwowane. Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4). Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych.

Ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas, Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty przemysłowe (np. w

Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie). Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe). Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków.

Istotnymi problemami (barierami) dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.:

<ul style="list-style-type: none">• brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie;
<ul style="list-style-type: none">• niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych;
<ul style="list-style-type: none">• nietrwały budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu mazowieckiego).

Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne. Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój.

Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych. W Strategii opisano także kulturę oraz turystykę, której rozwój w ostatnich latach jest bardzo dynamiczny. Rośnie potencjał turystyczny w zakresie między innymi wyjazdów biznesowych, uzdrowiskowych, kulturowych, przyrodniczych, tematycznych, w tym historycznych.

**4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Województwa Mazowieckiego.**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony Uchwałą nr 22/18 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w dniu 19 grudnia 2018r.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa mazowieckiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa (PZPW) został ukształtowany przez ustawodawcę, jako poziom odniesienia dla planowania przestrzennego gmin, łączący politykę przestrzenną państwa i województwa. Oznacza to, że w PZPW poza polityką przestrzenną województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, powinny znaleźć się także ustalenia polityki przestrzennej państwa.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały określone działania, m.in.:

<ul style="list-style-type: none">• realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
<ul style="list-style-type: none">• zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji;
<ul style="list-style-type: none">• wzmocnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację, rekultywację oraz ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
<ul style="list-style-type: none">• ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

**4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami
na lata 2022-2025.**

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025 został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 169/21 z dnia 21 grudnia 2021 r. W przedmiotowym dokumencie wskazano nadrzędny cel określony w jego misji: „Podniesienie skuteczności opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.”

Zidentyfikowano główne problemy w sferze ochrony zabytków i opiece nad zabytkami i na tej podstawie wytyczono trzy obszary strategiczne:

<p>- Edukacja kształtująca świadomość i postawy.</p> <p>Cele: Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków, kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.</p>
<p>- Optymalizacja systemu dostępu właścicieli do środków.</p> <p>Cele: Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich, dbałość o zabytki własne województwa.</p>
<p>- Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.</p> <p>Cele: Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.</p>

W ramach w/w. celów przewidziano wiele działań takich jak.:

• zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa;
• kontynuowanie konkursu „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza”;
• coroczny konkurs „Odkrywamy nasze dziedzictwo”;
• dotowanie prac konserwatorskich i robót budowlanych;
• dokumentowanie zabytków architektury XX w. województwa mazowieckiego;
• kontynuowanie inwentaryzacji i wyodrębnienia typów zabudowy drewnianej województwa;
• realizacja programu „Nasza żywa tradycja”;
• tworzenie systemu promocji mazowieckiego dziedzictwa.

4.2.4. Lokalna Strategia Rozwoju LGD Zapilicze na lata 2023-2027.

Teren działania Lokalnej Grupy Działania Zapilicze obejmuje takie gminy jak: Białobrzegi, Wyśmierzyce, Radzanów, Promna, Stromiec i Stara Błotnica. W przedmiotowym dokumencie został scharakteryzowany obszar działania LGD. W rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR w punkcie 9 dotyczącym dziedzictwa kulturowego, podkreślono bogaty potencjał obiektów kultury materialnej położonych w obrębie LGD Zapilicze. W opracowaniu wskazano m.in. najbardziej charakterystyczne i najcenniejsze zabytki architektury murowanej i drewnianej takie jak dwory, pałace, zabytki techniki. Wspomniano również o zabytkowych obiektach architektury sakralnej. W punkcie 10 wyżej wspomnianego rozdziału dotyczącego potencjału dla rozwoju turystyki podkreślono, iż obiekty historyczno-turystyczne są niewykorzystywane lub słabo rozpoznawalne.

Zidentyfikowano kluczowe problemy na obszarze LSR w tym:

- brak wydawnictw książkowych dotyczących Ziemi Białobrzesckiej-brak należytej promocji obszaru,
- niezagospodarowanie terenu wokół zabytkowego mostu nad Pilicą,
- brak informacji o obiektach zabytkowych,
- słabe oznakowanie szlaków turystycznych w tym tych dotyczących obiektów dziedzictwa kulturowego.

Wśród zasobów i potencjału Lokalnej Strategii Rozwoju przeznaczonego do wykorzystania wspomniano m.in. o:

- wielowiekowej kulturze materialnej w postaci stanowisk archeologicznych,
- zabytkach architektury sakralnej,
- zabytkach architektury świeckiej (pałace i dwory otoczone parkami, młyn wodny, spichlerz, gorzelnia),
- szlakach turystycznych (w tym szlakach tematycznych),
- tradycje samoorganizowania się ludności wynikające z wydarzeń historycznych.

5.UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI I DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Radzanów na lata 2022-2032

Strategia Rozwoju Gminy Radzanów na lata 2023-2030 jest najważniejszym dokumentem samorządu gminy, określającym obszary, cele i kierunki rozwoju społeczno - gospodarczego gminy wraz z wyznaczeniem priorytetów lokalnej polityki rozwoju. W przedmiotowym opracowaniu przedstawiono szczegółową diagnozę strategiczną stanu w wielu aspektach uwarunkowań takich jak: społeczny, gospodarczy, przestrzenny. W ramach wniosków z diagnozy strategicznej wskazano m.in. na punkt 2.6. dotyczący kultury, sportu i turystyki w tym szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego związanego z obiektami zabytkowymi, miejscami pamięci narodowej i wydarzeniami historycznymi.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY RADZANÓW

5.2.1.Charakterystyka Gminy Radzanów

Gmina Radzanów położona jest w południowo-zachodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie białobrzeskim. Sąsiaduje z gminami: Białobrzegi, Stara Błotnica, Przytyk, Potworów i Wyśmierzyce. Gmina Radzanów zajmuje powierzchnię 83 km². Użytki rolne stanowią około 81%, lasy i grunty leśne około 13% powierzchni ogólnej gminy. Gmina stanowi 12,92% powierzchni powiatu białobrzeskiego. Według danych z 31 grudnia 2023 roku gminę zamieszkiwało 3783 osoby. W skład gminy wchodzi 18 sołectw.

Przyroda

Gmina położona jest w obrębie mezoregionu fizyczno-geograficznego Równiny Radomskiej, która jest częścią makroregionu Wzniesień Południowomazowieckich. Równina Radomska

jest typową powierzchnią denudacyjną zbudowaną głównie z utworów lodowcowych: glin zwałowych oraz piasków i żwirów. Północna część gminy Radzanów urozmaicona jest licznymi wydmami o wysokościach przekraczających wysokości względne rzędu 5-10 m. Powierzchnia wysoczyzny jest falista, położona na wysokości 150-200 m n. p. m. Pod względem geologicznym teren gminy położony jest na pograniczu otoczki mezozoicznej Gór Świętokrzyskich i kredowej niecki mazowieckiej. Przeważająca część obszaru gminy Radzanów charakteryzuje się monotonną rzeźbą terenu.

Obszar gminy Radzanów należy do dorzecza Pilicy. Na terenie gminy odwodnienie zapewnia system rzeczki Pierzchnianki, prawobrzeżnego dopływu Pilicy, który stanowi układ mniejszych dopływów generalnie odprowadzających wody powierzchniowe w kierunku północno-wschodnim. Niewielkie obszary na wschodzie gminy odwadnia rzeka Tymianka i bezimienny potok, uchodzące również do Pierzchnianki. Hydrografię gminy uzupełniają liczne zamknięte zbiorniki wodne, związane z zagłębieniami deflacyjnymi oraz naturalnymi różnej genezy na powierzchni wysoczyzny polodowcowej.

Gmina Radzanów znajduje się w części w Obszarze Chronionego Krajobrazu „Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki”, która zasięgiem obejmuje wszystkie gminy powiatu białobrzeskiego. Na terenie gminy Radzanów nie znajdują się inne obszary i obiekty podlegające ochronie. W miejscowości Bukówno jest jedyny pomnik przyrody w gminie – wiąz przy zabytkowym kościele. Lasy należące do gminy Radzanów podlegają IV krasie przyrodniczo-leśnej mazowiecko-podlaskiej dzielnicy Wysoczyzny Rawskiej. Administracyjnie lasy wchodzą w skład Nadleśnictwa Dobieszyn, obręb Białobrzegi. Powierzchnia lasów to ok. 1294 ha (15,6% powierzchni gminy).

5.2.2.Rys historyczny Gminy Radzanów

Ważniejsze historycznie miejscowości w Gminie Radzanów

(na podstawie publikacji 615 lat, Radzanów i okolice, Sycyna 2006)

RADZANÓW

Radzanów i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Pierwsza pisana wzmianka o wsi Radzanów pojawia się w Kodeksie Katedry Krakowskiej z 1391 roku. Nazwa wsi bierze swój początek od dawnego słowiańskiego imienia „radź” lub „radzą”. Około 1403 roku, powstała w Radzanowie parafia i wybudowano w niej drewniany kościół, należący do archidiecezji gnieźnieńskiej. W Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego mamy opis, iż *Pleban prócz domu z ogrodem, miał rozmaite role i łąki, na których osadził kmięcia. Miał pleban też dwie sadzawki*”. I dalej „ *W Radzanowie były dwa dwory szlacheckie, dające wraz z jednym lanem, na którym siedziało dwóch kmięci, dziesięcinę wartości do 2 grzw(ien) plebanowi*”.

W 1508 roku właścicielem wsi był Jan Radzanowski, w 1569 r. jako właściciel Radzanowa figuruje w spisie podatkowym Andrzej Dunin Szpot herbu Łabędź. Na przełomie XVI i XVII w. wieś dostaje się w ręce rodu Romiszewskich, następnie Kurdwanowskich herbu Półkozic, aż do około połowy XVIII w. W 1628r. jest własnością Seweryna Kurdwanowskiego, pisarza grodzkiego brańskiego, i wojskiego czerskiego, który porzucił wiarę katolicką i stał się arianinem. W 1645 roku Zofia Kurdwanowska-Męczińska, wdowa po Sewerynie ufundowała nowy kościół w miejsce starego „ o ośmiu oknach i pięciu ołtarzach, z których trzy stały w prezbiterium, a dwa w nawie”. Po rodzinie Kurdwanowskich wieś dostaje się we władanie rodu Kozuchowskich, którzy posiadali już w tej okolicy różne dobra. W końcu XVIII wieku Radzanów z najbliższymi przyległościami stał się własnością Domaszewskich herbu Jastrzębiec. W 1793 roku Domaszewscy sprzedają Radzanów Janowi Badowskiemu.

**Radzanów i okolice na mapie topograficznej
Królestwa Polskiego z I poł. XIX w.**
<https://bg.uwb.edu.pl/TKKP/>

Na początku XIX wieku dziedzicem wsi był Maciej Skrodzki, który w latach 1807-1810 przystąpił do budowy nowego kościoła na miejsce zniszczonego, kolejny dziedzic nie wywiązał się z przyrzeczenie ukończenia budowy kościoła. W 1817 roku Radzanów trafił w ręce Józefa Krassowskiego, który w latach 1817-1820 dokończył budowę kościoła. W wyniku małżeństwa Marianny Krassowskiej, córki Józefa z niemieckim baronem Korffem miejscowość w ramach posagu przeszła na własność młodszego szambelana dworu carskiego.

W 1827r. wieś liczyła 23 domy i 191 mieszkańców.

W 1864 roku rozparcelowano dawne grunty plebańskie oraz część gruntów dworskich – z nich powstała nowa wieś, zwana Radzanów Poduchowny. Dokonano też parcelacji części gruntów folwarcznych, na których wytyczono na obszarze 305 mórg 30 działek rolniczych, które objęli miejscowi chłopię. W 1867 roku Radzanów został siedzibą Urzędu Gminy. W latach osiemdziesiątych XIX wieku Radzanów liczył już 358 mieszkańców. W Radzanowie był wtedy również wiatrak i smolarnia. Na przełomie XIX i XX wieku właścicielem majątku w Radzanowie był Tadeusz Kiciński, a następnie jego córka z mężem Aleksandrem Daszewskim. Według spisu powszechnego z 1921 roku Radzanów dzielił się na Radzanów Wieś i Radzanów Kolonię, czyli osadę założoną na dawnych gruntach folwarcznych.

BŁESZNO

Bleszno i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Miejscowość usytuowana nad Branicą, prawym dopływem rzeki Pierzchnianki, przy drodze powiatowej Przytyk – Redlin. Pierwsza pisana wzmianka historyczna o miejscowości pochodzi z roku 1412 z ksiąg sądowych sandomierskich. Właścicielem był Gaworek z Bleszna herbu Rawicz. Kolejnymi właścicielami byli: Paweł z Bleszna, Stanisław Suski, Jan z Bleszna, Bernard z Bleszna, Mikołaj z Bleszna. W połowie XVI wieku dziedzice Bleszna przyjęli nazwisko Bleszyńskich. Bleszno było wtedy miejscowością graniczną pomiędzy Królestwem Polskim, a Księstwem Mazowieckim do 1526r. i w okresie I Rzeczypospolitej pomiędzy Małopolską, a Mazowszem. Kiedy w końcu XVI w. ród Bleszyńskich wymiera miejscowość przejmuje rodzina Wolskich, a następnie Kozuchowskich i Piotrowskich. Rozwój gospodarczy nastąpił od II połowy XVIII, gdy powstała karczma i browar. W połowie XIX w. Bleszno należy do rodziny Młockich, a w okresie międzywojennym właścicielem folwarku był Włodzimierz Tarnowski.

**Bleszno i okolice na mapie topograficznej
Królestwa Polskiego z I poł. XIX w.**
<https://bg.uwb.edu.pl/TKKP/>

BRANICA

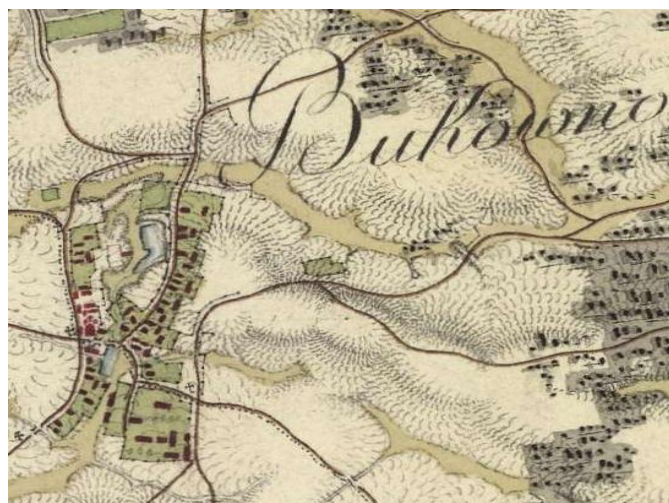
Branica i okolice na mapie z XIX w.
<https://maps.arcanum.com/>

Branica jest średniowieczną wsią powstałą na trakcie Pierzchnia-Jesionna prawdopodobnie pomiędzy XII a XIV wiekiem. Zapiski jej dotyczące pojawiają się w 1421 r. w Kodeksie Dyplomatycznym Małopolski pod nazwa zapisana Brannicza (od słowa „brń” oznaczającego miejsce błotniste, gliniaste). Pierwszym znanym z nazwiska właścicielem wsi był Piotr Żak z Piekoszowa, następnie: Prokop z braccy herbu Tarnawa, Elżbieta Zborzeńska, w XVI w. właścicielem był Zawisza, starosta liwski. Branica często zmieniała właścicieli, byli nimi rody: Świderskich, Ligęzów, Bidzińskich, Mareckich, Wężyków, Kaliszów (z tej rodziny pochodziła żona płk. Dionizego Czachowskiego), Przyłęckich. Tadeusz Przyłęcki po powrocie z wojny 1920 r. przejął majątek Branica, gdzie w późniejszym czasie założył stawy rybne, folwark jego liczył 306 ha, dwór z parkiem, 5 budynków mieszkalnych, w których pracowało 98 fernali, spichlerz i zabudowania gospodarskie.

**Branica i okolice na mapie topograficznej
Królestwa Polskiego z I poł. XIX w.**
<https://bg.uwb.edu.pl/TKKP/>

BUKÓWNO

Bukówno i okolice na mapie z XIX w.
<https://maps.arcanum.com/>

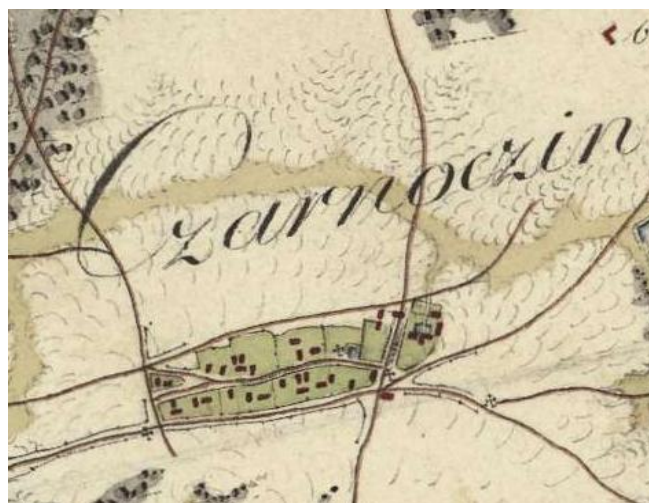
Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1411 r. z ksiąg sądowych sandomierskich, jednak tradycja kościelna mówi, że kościół powstał we wsi już w 1403 r. zbudowany przez Mikołaja Gaworka i Władysława Łazarza. Prawdopodobne jest że miejscowość powstała a przełomie XIV i XV wieku. Osadnictwo rozwijało się w dwóch fazach: średniowiecznej (XV/XVI w.) oraz powłasczeniowej (XIX w.). Właścicielami wsi byli między innymi: takie rodziny jak: Faliślawscy, Ciołkowie, Dembowscy, Leżeńscy, Sapiehowie, Badowscy, Stobieccy, Jagiątkowscy, Sadkowscy, Rucińscy, Zakrzewscy . W 1863 roku na cmentarzu w Bukównie został pochowany poległy w walce pod Wierchowiskiem pułkownik Dionizy Czachowski. Jego prochy spoczywały tu do 1939 r. W 1880 roku w Bukównie był folwark szlachecki, 14 lat później wieś staje się własnością Adma Kozłowskiego, który w 1898r. rozparcelowuje wieś z przyległościami między 30 chłopów z tej wsi.

**Bukówno i okolice na mapie topograficznej
Królestwa Polskiego
z I poł. XIX w.**

<https://bg.uwb.edu.pl/TKKP/>

CZARNOCIN

Czarnocin i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Czarnocin powstał prawdopodobnie w XII wieku i przez kilka stuleci był najbardziej wysuniętą na południe jednostką osadniczą radzanowsko-bukowskiego obszaru osadniczego. Do początku XIX w. pozostał oddzielony pasem leśnym od Grabowej. Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z kroniki Długosza z lat 1470-80. W tym czasie wieś należała do Grota Nowomiejskiego herbu Rawa, potem rodziny Szpotów Duninów herbu Łabędź, a następnie mało znaczący ród szlachecki, który przyjął nazwisko Czarnoccy i herb Lis. W tym czasie (przełom wieku XVI i XVII) we wsi istniał, jedyny na tym terenie, zbór kalwiński. Następnie wieś była własnością: Wąsowiczów, Karnickich, Krzyżanowskich.

Po powstaniu styczniowym wieś włączono do gminy Radzanów, w tym czasie wieś liczyła ponad 170 mieszkańców. Obok wsi istniał folwark szlachecki (517 mórg ziemi, 5 budynków murowanych, 8 drewnianych, wiatrak), rozparcelowany na 14 gospodarstw.

**Czarnocin i okolice na mapie topograficznej
Królestwa Polskiego
z I poł. XIX w.**

<https://bg.uwb.edu.pl/TKKP/>

GROTKI

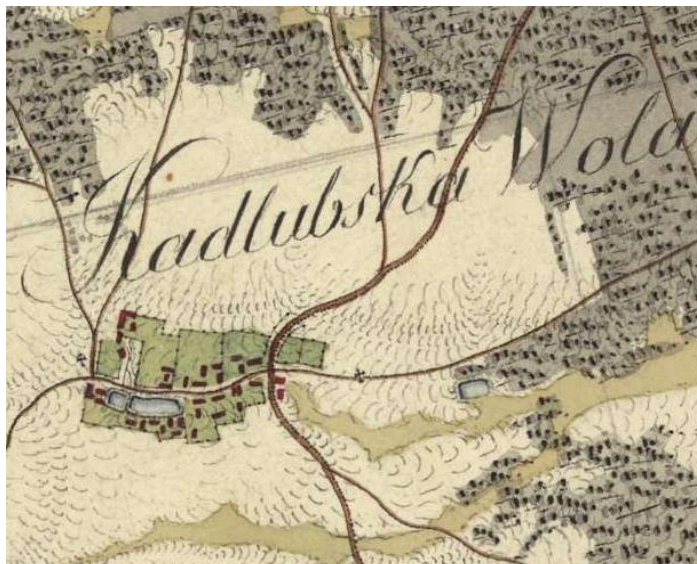

Grotki i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Grotki powstały na przełomie XV i XVI wieku jako osada w lesie należąca do Czarnocina – Grota Nowomiejskiego. Była to mała osada aż do końca XVIII w., kiedy stanowiła własność Kozuchowskich. Dopiero w początkach XIX w. (kiedy to Grotki kupił Józef Oborski) zamieszkiwało ją ponad 100 osób. W pierwszej połowie XIX w. we wsi zamieszkiwali przodkowie noblisty Henryka Sienkiewicza. Józef Paweł Ksawery Sienkiewicz w 1843 roku pojął za żonę Stefanię Cieciszowską - szlachciankę z Podlasia, spokrewnioną z rodziną Joachima Lelewela. Przez kilka lat po ślubie młodzi Sienkiewiczowie tu mieszkali. W dzieciństwie Henryk Sienkiewicz często przebywał w Grotkach. Po powstaniu styczniowym, aż do II wojny światowej wieś włączono do gminy Potworów. Po okresie okupacyjnym miejscowość wróciła administracyjnie do gminy Radzanów.

KADŁUBSKA WOLA

Kadłubska Wola i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Wieś Kadłub (obecnie Stary Kadłub w gminie Stara Błotnica) powstała na przełomie XIV i XV wieku, a jej pierwszym właścicielem był Przybysław Dzik herbu Doliwa, przybyły z Wielkopolski, zajmujący funkcję starosty radomskiego. Jego młodszy syn Mikołaj został dziedzicem Kadłubskiej Woli. Kolejnymi właścicielami byli Kaszowscy, następnie wieś wróciła do rodziny Dzików, a w XVII i XIX wieku była własnością Jabłonowskich. W tym czasie mieszkańcami wsi było ok. 190 osób, obok wsi znajdował się młyn wodny, w okresie międzywojennym była tu szkoła. Na przełomie XIX i XX w. obszary dworskie zostały rozparcelowane, powstały wsie: Kadłubska Wola, Kadłubska Wola Kolonia i Kadłubska Wólka. W okresie lat 30 XX stulecia wieś była silnym ośrodkiem Narodowej Demokracji.

MŁODYNIE DOLNE I GÓRNE

Młodynie i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Wieś powstała w początku XVI wieku, jej nazwa pochodzi od staropolskiego imienia „Młodyń”. Wieś szybko się rozwijała, na początku należała do rodziny Grotów, potem do Radzińskich, Lasockich, Morsztynów i Popielów, Chlewickich. Podział na Młodynie Dolne i Górne wytworzył się po 1863 roku. Wieś Młodynie Górne liczyła 20 domów i 209 mieszkańców oraz folwark z 2 budynkami i 27 mieszkańcami. Młodynie Dolne natomiast liczyło 5 domów i 26 mieszkańców, a ponad 700 morgowym folwarku był 1 budynek murowany i 16 drewnianych (po parcelacji gruntów wytyczono 43 działki rolnicze). W okresie międzywojennym wyróżniano 3 wsie: Młodynie Górne, Dolne i Folwark.

ROGOLIN

Rogolin i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Wieś powstała w początkach XVI w. Pierwsza pisana wzmianka pochodzi ze spisu podatkowego powiatu radomskiego. Nazwa wsi pochodzi od herbu Rogala. W 1508r. wieś była własnością Doroty z Rogolina. W połowie XVI w. wieś staje się własnością rodu Jarzynów – herbu Trzaska. W 1569r. właścicielem wsi był Jan Brzytwa, podstoli królewski, a później stolnik królewski. Wieś liczyła wtedy 7 łanów ziemi. Jarzynowie. Około połowy XVII w. wieś zostaje zakupiona przez Stanisława Kożuchowskiego, a w 1687r. staje się własnością jego synów Jakuba, Adama i Stanisława. W XVIII w. Rogolin przechodzi w ręce Straszów herbu Odrowąż. W XIX w. dobra rogolińskie przejmuje rodzina Makowieckich, następnie Trojackich, Osuchowskich i Ostromeckich. W folwarku były dwa budynki murowane i 17 drewnianych. Podczas uwłaszczenia we wsi wytyczono 18 działek chłopskich na 261 morgach gruntu. Na przełomie XIX i XX w. folwark został rozparcelowany.

RATOSZYN

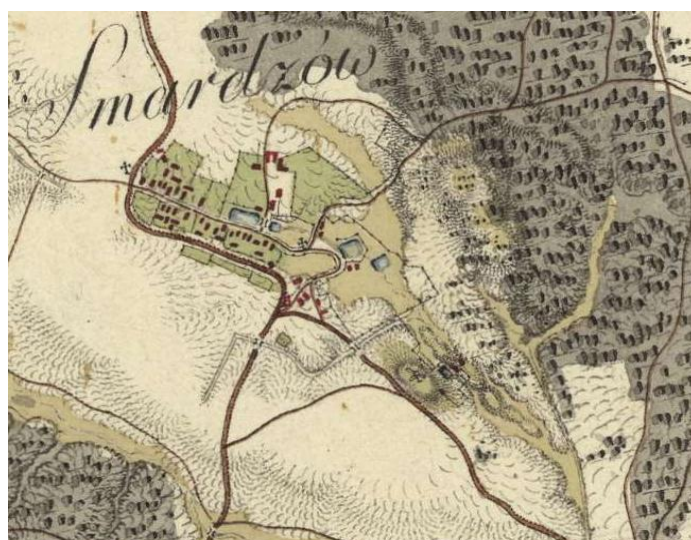

Ratoszyn i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Pierwsza pisana wzmianka o wsi pojawia się w roku 1508, jako własność Adama z Ratoszyna. Nazwa pochodzi od dawnego imienia „Ratosz”. W 1569 r. właścicielem ziemskim był Krzysztof Ratoski, a w XVII w. przechodzi on w ręce Kożuchowskich, następnie: Smuszowskich, Zdzichowskich i Krassowskich. Według spisu podatkowego z 1789 roku właścicielem wsi był Maciej Krassowski. Po Krassowskich, podobnie jak Radzanów, wieś przeszła na własność barona Korffa, posła sejmu elekcyjnego. Na początku XIX wieku Ratoszyn liczył 17 domów i 196 mieszkańców. Później majątek w Ratoszynie trafił w ręce Tadeusza Kicińskiego, a następnie Antoniego Chrzystkowskiego. Później majątek został rozkolonizowany. Na gruntach folwarcznych wytyczono 33 działki chłopskie. Wieś w tym czasie liczyła 25 domów i 269 mieszkańców.

SMARDZEW

Smardzew i okolice na mapie z XIX w.

<https://maps.arcanum.com/>

Pierwsze wzmianki o istnieniu miejscowości pochodzą z 1409r. z ksiąg sandomierskich. Odnotowano w nich istnienie wsi o nazwie *Smarszow* w powiecie radomskim. Nazwa wsi pochodzi od nazwy „smardz”(grzyba jadalnego) lub „Smarz” nazwy osobowej. W 1508r. wieś należała do Jana Smarzowskiego. Według spisu podatkowego z 1569r. dobra smardzewskie były własnością Jana Wierzbińskiego, a w jego imieniu płacił podatek Jan Spadowski. Smardzew w tym czasie obejmował 7 łanów ziemi z czego tylko trzy były użytkowane. W XVII w. po rodzinie Wierzbińskich, Smardzew przechodzi w ręce rodu Zawiszów. Odnotowany w źródłach Adam Zawisza był dobrodziejem parafii w Radzanowie. W późniejszym okresie wieś staje się własnością rodziny Domaszewskich, którzy byli również właścicielami innych okolicznych posiadłości. W 1775r. dziedzicem Smardzewa był Piotr Domaszewski – podstolski łukowski, który to w 1789r. wydzierżawił wieś Tadeuszowi Szamańskiemu. Na początku XIX w. wieś należała do rodziny Wodzińskich, właścicieli pobliskich Białobrzegów i Suchej. Poprzez małżeństwo Wiktorii Wodzińskiej z Franciszkiem Młockim herbu Prawdzic wsie Smardzew i Błeszno w ramach posagu przechodzą na własność Młockich. W 1827r. Smardzew liczył 24 domy i 158 mieszkańców. W poł. XIX w. hrabia Młocki w lesie na wzgórzu wznosi dla swojej rodziny kaplicę grobową. Po śmierci Franciszka Młockiego w 1879r. majątek przejmuje jego syn Jakub, który wchodzi w związek małżeński z hrabianką Tarnowską. W latach 80-tych XIX w. wieś liczyła 16 domów mieszkalnych i 143 mieszkańców. Później Smardzew do wybuchu II wojny światowej był własnością Stanisława Zakrzewskiego.

ZACHARZÓW

Zacharzów i okolice na mapie z XIX w.
<https://maps.arcanum.com/>

Pierwsze pisane wzmianki o tej miejscowości pochodzą z 1415 roku z ksiąg sądowych sandomierskich. Sama nazwa miejscowości pochodzi prawdopodobnie od staropolskiego słowa „Zacharz”. Wieś była przez długie lata dziedzictwem Gościszewskich (Gosciszowscy). Oni to dziedziczyli wieś w XVI wieku.

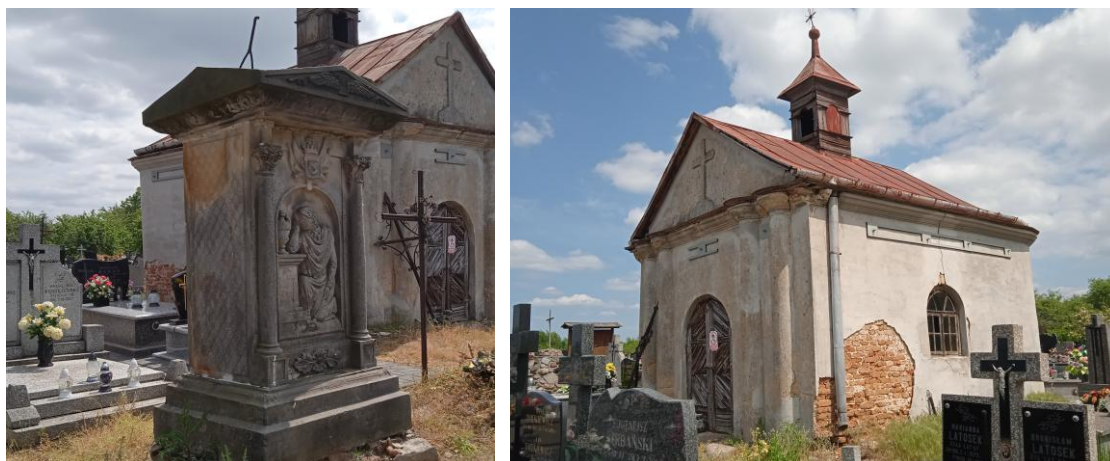
W 1508 roku właścicielką wsi była Urszula Gościeszewska, a w 1569 roku Stanisław i Jan Gościeszewscy. Wieś w tym czasie liczyła 9 łanów ziemi. Zacharzew związany był z parafią Radzanów. W początku XVI wieku folwark we wsi i dwaj zagrodnicy dawali dziesięcinę do kościoła w Radzanowie. W XVII wieku dobra zacharzowskie stają się własnością rodu Krassowskich. W 1789 roku właścicielem Zacharzewa był Maciej Krassowski. W 1827 roku Zacharzew liczył 14 domów i 125 mieszkańców¹⁸⁴. Po Krassowskich, w pierwszej połowie XIX wieku, Zacharzew przeszedł na własność Cichockich, a w połowie XIX wieku trafił w ręce Piotra Sławińskiego. W 1867 roku nastąpiło uwłaszczenie folwarku w Zacharzewie. Na gruntach folwarcznych wyznaczono 22 działki chłopskie. Wieś włączono do nowo powstałej gminy Radzanów. Ostatni właściciel wsi Sławiński po parcelacji wyjechał do Warszawy. W końcu XIX wieku wieś liczyła 21 domów i 199 mieszkańców.

5.2.3. Krajobraz kulturowy z analizą stanu dziedzictwa Gminy Radzanów.

Według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. krajobrazem kulturowym jest przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedlają jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz kulturowy jest jego harmonijne kształtowanie zachowując najcenniejsze elementy: zabytki, tereny przyrodnicze, osie widokowe oraz umiejętne wkomponowywanie współczesnych realizacji.

W krajobrazie kulturowym Gminy Radzanów dominują zabytki o charakterze sakralnym: kościoły, kaplice, cmentarze oraz obiekty małej architektury: kapliczki, krzyże i figury przydrożne. Względnie liczne są również pozostałości dawnej wiejskiej zabudowy drewnianej. W krajobrazie brak zabytków rezydencjonalnych (dworów, parków, jak również zabytków techniki i obiektów pofolwarcznych takich jak młyny czy spichlerze). Gmina Radzanów nie posiada dużych zasobów zabytkowych na swoim terenie. Większość obiektów ma wartości zabytkowe jedynie w znaczeniu lokalnym. Jednakże kilka zabytków ze względu na posiadane wartości historyczno-artystyczne oraz turystyczne jest rozpoznawalnych na skalę regionalną. Na szczególną uwagę zasługują obiekty sakralne w miejscowości Bukówno i Radzanów. Drewniany kościół p.w. Nawiedzenia NMP wraz z dzwonnica w Bukównie z 1 poł. XVII w. jest jednym z najstarszych obiektów tego typu na obszarze dawnego województwa radomskiego (najstarszy zabytek w gminie); kościół murowany p.w. św. Marcina z I poł. XIX w. w Radzanowie jest wyróżniającym się elementem krajobrazu kulturowego gminy. Na terenie gminy funkcjonują dwa zabytkowe cmentarze.

Nekropolia w Bukównie została założona w 1 poł. XIX w., położona jest kilkaset metrów na wschód od kościoła parafialnego. Teren ogrodzony murem kamiennie-ceglanym, w znacznej części otynkowanym. Najstarsze nagrobki znajdują się w części południowej, wokół murowanej kaplicy grobowej rodziny Zakrzewskich z połowy XIX w. Najwartościowszym obiektem jest przepiękny nagrobek Adama i Heleny Krzyżanowskich w formie piaskowcowej steli z poł. XIX w. (patrz poniżej).

Zabytkowy nagrobek i kaplica nagrobna rodziny Krzyżanowskich i Zakrzewskich

Cmentarz w Radzanowie powstał w poł. XIX w. zlokalizowana jest ok. 1 km na północ od kościoła parafialnego w Radzanowie. Układ cmentarza okrężny z główną aleją na osi. Ogrodzenie o konstrukcji muru pełnego z kamieni granitowych. Zachowało się ok. 25 nagrobków z 2 poł. XIX w. i 1 poł. XX w.

Na terenie gminy występuje wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały z reguły na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasżający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi, mostach, a bardziej osobiste przed domami. Najstarsze pochodzą z XIX w. Przeważają kapliczki przydrożne w formie krzyża na cokole głównie z piaskowca Najcenniejszymi obiektami tego typu są: kapliczka segmentowa w Branicy z 1907r. wykonana przez znanego radomskiego kamieniarza *F. Hebdzyńskiego*, krzyż przydrożny z 1911r. z miejscowości Grotki sygnowany przez kamieniarza *K. Sikorskiego ze Skrzynna* oraz kapliczki domkowe z miejscowości Ratoszyn i Kadłubska Wola. Ciekawym obiektem historycznym i krajobrazowym są również malownicze XIX-wieczne ruiny kaplicy grobowej rodziny Młockich, położone na leśnym wzgórzu.

Dawną drewnianą architekturę z terenu gminy w gminnej ewidencji zabytków reprezentuje kilka obiektów, które zachowały się bez większych przekształceń i przynajmniej w dostatecznym stanie. Są to domy na rzucie prostokąta, o konstrukcji wieńcowej, przykryte dachami dwuspadowymi (Radzanów 79, Radzanów 83, Podlesie 14, Rogolin 38) oraz naczółkowymi (Błeszno 58, Radzanów 86, Zacharzew 12).

Domy z dachami naczółkowymi

Domy z dachami dwuspadowymi

5.3.ZABYTKI OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ (WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW).

L.p.	Adres	Zabytek/Datowanie	Wpis do rejestru zabytków
1.	Branica	Park podworski XVIII w. (Układ parku zatarty. Z dawnego zabytkowego drzewostanu zachowały się pojedyncze egz. starodrzewia)	Rejestru zabytków nr: 704 z 20.12.1957r., 94/A/71 z 31.03.1971r.
2.	Branica	Zespół dworski: dwór, spichlerz, stajnia, park dworski XVIII w. (Brak w terenie budynku dworu, spichlerza, stajni)	Rejestr zabytków nr: 94/A/71 z 31.03.1971r.
3.	Bukówno	Kościół drewniany parafialny p.w. Nawiedzenia NMP 1 poł. XVII w.	Rejestr zabytków nr: 95/A z 31.03.1971r., 36/A z 26.04.1980r.
4.	Bukówno	Dzwonnica drewniana 1 poł. XIX w.	Rejestr zabytków nr: 95/A z 31.03.1971r., 36/A z 26.04.1980r.
5.	Bukówno	Cmentarz rzymsko-katolicki 1 poł. XIX w.	Rejestr zabytków nr: 479/A z 05.01.1991r.
6.	Bukówno	Kaplica cmentarna rodziny Zakrzewskich 1855r.	Rejestr zabytków nr: 479/A z 05.01.1991r.
7.	Radzanów	Kościół parafialny p.w. św. Marcina 1807r. - 1810r., 1817r.-1820r.	Rejestru zabytków nr: 96/A z 30.05.1972r., 124/A z 04.11.1981r.
8.	Radzanów	Dzwonnica drewniana 1 poł. XIX w.	Rejestr zabytków nr: 124/A z 04.11.1981r.

5.4. ZABYTKI NIERUCHOME.

Najważniejsze zabytki w gminie Radzanów

Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP w Bukównie

Kościół drewniany pochodzący z 1 poł. XVII w, przebudowywany w ciągu kolejnych stuleci. Między innymi w 1770r. i 1818r. W 1900r. staraniem księdza Konstantego Czapińskiego przeprowadzono kapitalny remont świątyni w tym wydłużono prezbiterium, dobudowano nową zakrystię i kruchtę od zachodu. Natomiast dawną zakrystię i kruchtę zamieniono na kaplicę. W 1933r. wykonano polichromię w nawie głównej. W 1946r. wymieniono gont nad nawą główną. W latach 1971- 1972 przeprowadzono wiele prac remontowo-konserwatorskich polegających m.in. na założeniu nowych fundamentów, wymianie szalunków, wymianie pokrycia gontowego na blachę. Powiększono również północną kruchtę i przebudowano zachodnią. Kościół orientowany, o konstrukcji zrębowej, o ścianach szalowanych deskami bitymi w pionie. Posadowiony na fundamencie z otoczków i cegły na zaprawie cementowej. Prezbiterium ma kształt prostokąta. Za nim tej samej szerokości zakrystia. Nawa trójdzielna. Chór muzyczny wsparto na czterech słupach.

Część środkowa przykryta stropem, boczne pseudo - kolebką tak jak prezbiterium. Kruchta prostokątna. Od nawy otwierają się dwie kaplice, od południa i północy. Wieżba dachowa jętkowo - płatwiowa, ułożona oddzielnie nad nawą i prezbiterium. Dach dwuspadowy, kryty blachą ocynkowaną. Nad nawami bocznymi dachy pulpitarowe. Nad kalenicą nawy głównej od strony wschodniej umieszczona jest wieżyczka z sygnaturką. We wnętrzu świątyni znajdują się między innymi zabytkowe obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Świętej Rodziny oraz barokowa ambona przedstawiająca Boga Ojca na baldachimie. Obiekt położony jest na szlaku drewnianej architektury sakralnej i jest jednym z nielicznych drewnianych kościołów zabytkowych o chronologii sięgającej XVII w. regionie radomskim

Dzwonnica przy kościele parafialnym p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie

Drewniana dzwonnica z 1 poł. XIX w. wzniesiona na planie kwadratu, zlokalizowana w południowo-zachodnim narożniku placu kościelnego parafii pw. Nawiedzenia NMP. Obiekt o konstrukcji słupowej, zbudowany z drzewa sosnowego, na podmurówce z polnych kamieni eratycznych. Kryty dachem namiotowym z wystającym okapem i profilowanym gzymsem. W górnej części znajdują się po dwa prostokątne otwory okienne, zamknięte łukiem.

Kościół parafialny p.w. św. Marcina w Radzanowie

Kościół murowany wybudowany w latach 1807-1810 i 1817-1820 w stylu klasycystycznym z fundacji właścicieli miejscowych dóbr ziemskich - Macieja Skrodzkiego i Józefa Krassowskiego. Świątynię przebudowano w latach 1880 i 1908-1910, zapewne według projektu znanego architekta Stefana Szyllera z Warszawy.

Kościół murowany z cegły, jednonawowy, otynkowany, wzniesiony na planie prostokąta (nawa) z węższym prezbiterium zakończonym półkoliście.

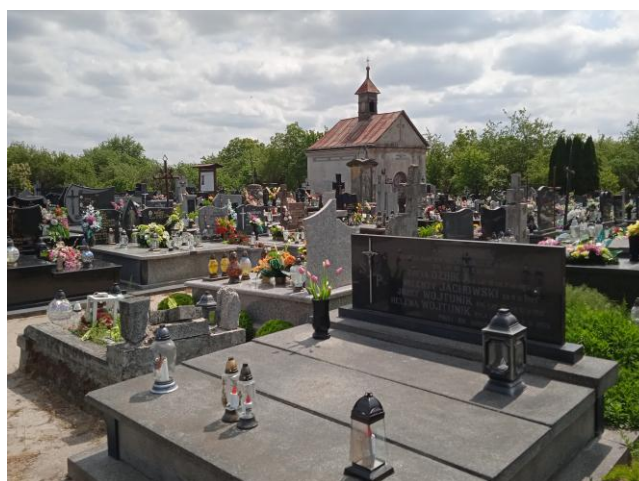
Po obu stronach nawy od zachodu pomieszczenia prostokątne. Z kolei w narożach nawy od strony wschodniej pomieszczenia okrągłe. Elewacja frontowa świątyni dekoracyjnie ukształtowana, natomiast wschodnia, dwukondygnacyjna, trójosiowa, artykułowana pilastrami, zwieńczona trójkątnym szczytem. W fasadzie nisze z figurami Świętych. Ściany w bocznych osiach boniowane. Pod gzymsem szeroki fryz trójglifowy. W tympanonie umieszczono tak zwane Oko Opatrzności. Korpus drewnianej świątyni i jej prezbiterium nakryte wspólnym dachem. Wewnątrz stropy drewniane. Ołtarz główny kościoła trzyczęściowy, pochodzący z połowy XVII wieku.

Dzwonnica przy kościele parafialnym pw. św. Marcina w Radzanowie

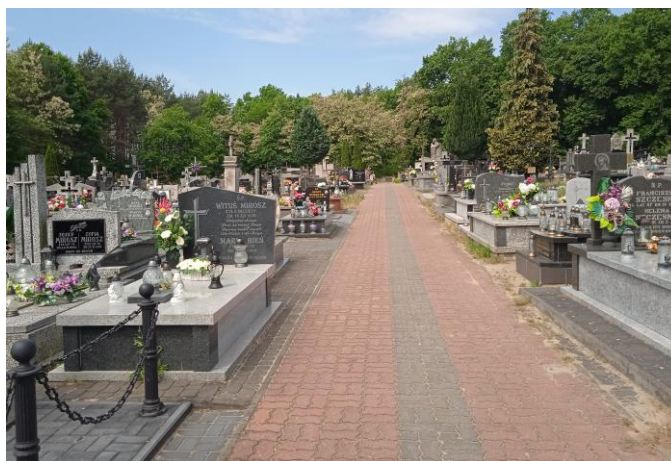
Drewniana dzwonnica z 1 poł. XIX w. znajduje się w południowo- wschodnim narożniku placu kościelnego. Obiekt o konstrukcji słupowo-ryglowej, zbudowany z drzewa sosnowego, na podmurówce z polnych kamieni. Kryty dachem namiotowym z wystającym okapem z profilowanym gzymsem. Przyziemie osłonięte okapem gontowym. Otwory okienne pojedyncze zamknięte łukiem nadwieszonym z żaluzjami.

Cmentarz parafialny w Bukównie

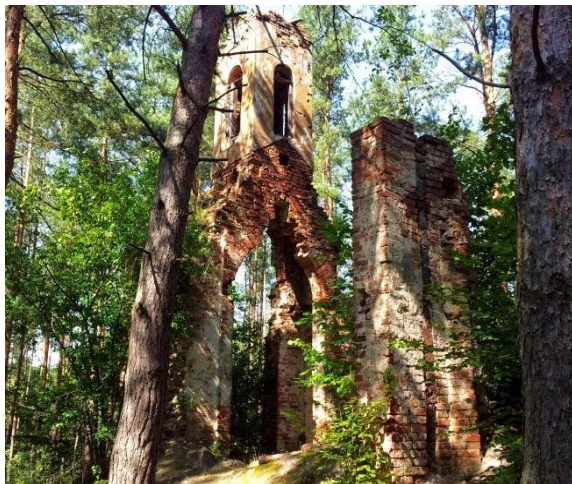
Nekropolia cmentarna zlokalizowana jest kilkaset metrów na wschód od kościoła parafialnego. Teren ogrodzony murem kamiennie-ceglanym, w znacznej części otynkowanym. Układ cmentarza czytelny. Najstarsze historyczne nagrobki znajdują się głównie w części południowej, wokół murowanej kaplicy grobowej rodziny Zakrzewskich z poł. XIX w. Najwartościowszym obiektem jest przepiękny nagrobek Adama i Heleny Krzyżanowskich w formie piaskowcowej steli z poł. XIX w. Zachowało się kilkanaście cennych nagrobków z 2 poł. XIX i 1 poł. XX w. Nekropolia zlokalizowana jest ok. 1 km na północ od kościoła parafialnego w Radzanowie. Układ cmentarza okrężny z główną aleją na osi. Ogrodzenie o konstrukcji muru pełnego z kamieni granitowych. Zachowało się ok. 25 nagrobków z 2 poł. XIX w. i 1 poł. XX w.

Cmentarz parafialny w Radzanowie

Ruiny kaplicy grobowej rodziny Młockich h. Prawdzic w Smardzewie

Malownicze ruiny kaplicy rodziny Młockich herbu Prawdzic, wzniesionej w latach 50-tych XIX w. przez ówczesnego dziedzica Smardzewa i okolicznych włości Franciszka Młockiego. Relikty ceglano-kamiennej budowli znajdują się na leśnym wyniesieniu terenu. Kaplica pierwotnie nosząca wezwanie św. Walentego. Z relacji okolicznych mieszkańców i dostępnych źródeł, wynika, iż w jej wnętrzu znajdował się m.in. ołtarz i piwnice, gdzie zostali pochowani przedstawiciele rodziny Młockich. Od okresu powojennego obiekt w ruinie.

5.5.ZABYTKI RUCHOME.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków „B”, znajdujące się na terenie gminy stanowią wyposażenie i wystrój kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie i kościoła parafialnego p.w.św. Marcina w Radzanowie – obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

5.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.

W obrębie Gminy Radzanów w ramach realizacji programu prospekcji terenowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano (po weryfikacji) łącznie 41 stanowisk archeologicznych. Wśród nich znajduje się jedno stanowisko posiadające tak zwaną własną formę krajobrazową: Radzanów stan.1 nr obszaru AZP 71- 65/9 – grodzisko.

Najstarsze ślady osadnictwa pradziejowego na terenie gminy Radzanów pochodzą z epoki schyłkowego paleolitu. Pozostałości bytności grup ludzkich z tego okresu odnaleziono w miejscowościach (Bukówno-Kolonia stan.1 i Smardzew stan.3). Znaleziska te reprezentowane są przez wyroby krzemienne i wiążą się z okresowymi obozowiskami zakładanymi przez wyżej wspomniane grupy ludzkie. Niewielka ilość materiału zabytkowego i jego mało charakterystyczne cechy nie pozwalają na powiązanie go z konkretną kulturą archeologiczną. Kolejne etapy zasiedlenia pradziejowego na obszarze gminy łączą z okresem neolitu i brązu. Tym epoką archeologicznym, a zwłaszcza okresowi brązu, należy przypisywać pojedyncze stanowiska osadnicze związane głównie z ludnością kultury trzcinieckiej i lużyckiej z takich miejscowości jak Czarnocin stan.4, stan.5, Grotki stan.2, stan.3, Rogolin stan.1. Jednakże zdecydowanie największe nasycenie stanowiskami archeologicznymi na terenie gminy Radzanów przypada na okres wczesnego i późnego średniowiecza oraz okres nowożytny. Są to przede wszystkim obiekty osadowe, zewidencjonowane zostały między innymi na takich stanowiskach jak Branica stan.1, Bukówno stan.1, Grotki stan.1, Kadłubska Wola stan.1, Radzanów stan.1, Smardzew stan.4, stan.5, stan.6, Zacharzów stan.1.

Jednym z najwartościowszych stanowisk archeologicznych na przedmiotowym obszarze w kontekście naukowo-badawczym oraz szeroko rozumianym archeoturystycznym jest grodzisko w miejscowości Radzanów stan.1. o lokalnej nazwie *Kościelna Góra*, pochodzące z okresu wczesnego średniowiecza. Badania wykopaliskowe o charakterze sondażowym przeprowadzone w latach 70-tych XX w. w celu wstępnego rozpoznania funkcji stanowiska archeologicznego wykazały, iż obiekt otoczony był masywnymi wałami o konstrukcji kamienno-ziemnej o wysokości 7m, 3m i 5m, usypanymi od strony północnej, wschodniej oraz południowej. Wstępne datowanie grodziska określono na przełomu VII/VIII w. do IX w.

5.7. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH.

Na terenie gminy Radzanów nie funkcjonuje placówka muzealna lub izba regionalna. Zabytki archeologiczne pozyskane w czasie stacjonarnych badań wykopaliskowo-sondażowych, prospekcji powierzchniowej oraz przypadkowych odkryć na obszarze gminy, znajdują się w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

5.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.

Dziedzictwo niematerialne na terenie gminy Radzanów charakteryzuje się przede wszystkim podtrzymywaniem miejscowych tradycji związanych z lokalną kulturą i obyczajami, a także przekazywanymi z pokolenia na pokolenie ludowymi podaniami. W tym zakresie w gminie działają takie stowarzyszenia jak: Koło Gospodyń Wiejskich w Radzanowie, Koło Gospodyń Wiejskich w Rogolinie, Koło Gospodyń Wiejskich Czilibabki z Kozłowa, Koło Gospodyń Wiejskich Bukowianki w Bukównie, Koło Gospodyń Wiejskich Błeszniarki w Błesznie, Koło Gospodyń Wiejskich Braniczanki w Branicy, Koło Gospodyń Wiejskich Młodniani w Młodniach Górnych, Koło Gospodyń Wiejskich Ratoszynianki w Ratoszynie, Koło Gospodyń Wiejskich Zacharzowianki w Zacharzowie, Koło Gospodyń Wiejskich Młode Babki w Młodniach Dolnych, Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Radzanowskiej. Nadmienić także należy, iż na terenie gminy Radzanów dość widocznie wyróżnia się silna tradycja związana z szeroko rozumianym pożarnictwem. Najstarszymi jednostkami Ochotniczych Straży Pożarnych są jednostki działające od 1920r. w Radzanowie i 1922r. w Bukównie.

Natomiast ustne przekazy, podania i legendy, przyczyniają się do tworzenia pamięci zbiorowej. Jednocześnie uświadamiając i podkreślając regionalną tożsamość okolicznej społeczności. Do najbardziej znanych lokalnych legend i podań możemy zaliczyć przekazy związane z miejscem Kościelna Góra, gdzie według przekazów istniał obiekt o charakterze sakralnym, który miał zapaść się w tym miejscu pod ziemię, na skutek przekleństwa matki rzuconego na tłum chcący ukarać jej córkę. Inna legenda związana jest z niewielkim głazem znajdującym się w okolicy miejscowości Czarnocin, gdzie widoczne jest wgłębienie przypominające ślad łapy zwierzęcia, który miał być rzekomo ogromnym jaszczurem pustoszącym te okolice.

5.9. MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ

- Bukówno, cmentarz parafialny - płyta nagrobna Dionizego Czachowskiego,
- Brodek, pomnik-zbiorowa mogiła 14 mężczyzn bestialsko zamordowanych przez hitlerowców w dniu 29.VII.1944r.,
- Podlesie Kamień z płyta ku uczczeniu poległych w 1944 r.,
- Radzanów, cmentarz parafialny grób ppor. Wojska Polskiego Stanisława Pruszkowskiego ps. „Maciek” poległego we wrześniu 1939 r.,
- Rogolin - kamień w hołdzie obrońcom ziemi radzanowskiej,
- Smardzew zbiorowa mogiła powstańców dowodzonych przez Dionizego Czachowskiego, poległych w powstaniu styczniowym w 1863r.

5.10. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

Zgodnie z art. 21 niniejszej ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Wg Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2004 Nr 212 poz. 2153). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Wzór karty adresowej GEZ - Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 Nr 113 poz. 661).

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, wskazanie właściciela i posiadacza zabytku, jak również zwięzły opis, historię, stan zachowania, postulaty konserwatorskie oraz wartości zabytkowe obiektu.

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. (art. 7) określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków,
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Białobrzegach. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Radzanów została przyjęta zarządzeniem Wójta Gminy Radzanów nr.....

6.STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTEKÓW ORAZ RODZAJE ZAGROŻEŃ.

Stan zachowania najcenniejszych zabytków w gminie Radzanów tzn.: kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie oraz kościoła parafialnego p.w. św. Marcina w Radzanowie jest obecnie dostateczny/dobry. Drewniana świątynia w Bukównie posiada systemy bezpieczeństwa przeciwpożarowego i przeciwwłamaniowego. Natomiast bieżącej konserwacji podlegają deski szalunkowe na zewnątrz w/w obiektu sakralnego. Pilnych prac remontowo-konserwatorskich wymagają najcenniejsze obiekty na cmentarzu parafialnym w Bukównie w tym kaplica grobowa rodziny Zakrzewskich z 1855r. i nagrobek Adama i Heleny Krzyżanowskich w formie piaskowcowej steli z poł. XIX w.

Znaczna część zabytków kultowych w postaci kapliczek i krzyży przydrożnych pozostaje zadbana i otoczona opieką przez lokalną społeczność. Szybkich działań zabezpieczających wymagają ruiny kaplicy rodziny Młockich p.w. św. Walentego w Smardzewie. Również niektóre obiekty wiejskiej architektury drewnianej wymagają bieżących remontów i napraw.

Brak w terenie obiektów dawnego założenia dworsko-parkowego wpisanego do rejestru zabytków tj. dworku, stajni, spichlerza. Po parku podworskim zachowały się tylko pojedyncze egzemplarze starego drzewostanu.

Najpilniejsze postulaty konserwatorskie:

- Przeprowadzenie prac konserwatorskich przy najcenniejszych zabytkowych nagrobkach znajdujących się na cmentarzu parafialnym w Bukównie i Radzanowie.
- Przeprowadzenie prac porządkowo-zabezpieczających przy ceglano-kamiennej kaplicy grobowej rodziny Młockich w Smardzewie.
- Uporządkowania i zabezpieczania wymaga teren dawnego cmentarza w Radzanowie położony w sąsiedztwie kościoła parafialnego.

W ostatnich latach w gminie Radzanów przeprowadzono działania mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków wśród nich były między innymi:

- Konserwacja ołtarza głównego w kościele parafialnym p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie.
- Konserwacja obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie.
- Konserwacja obrazu Świętej Rodziny z kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie.
- Modernizacja instalacji elektrycznej w kościele p.w. Nawiedzenia NMP w Bukównie

- Odnowiono piaskowcową kapliczkę przydrożną w formie krzyża na cokole z 1911r. wraz z ogrodzeniem w miejscowości Grotki.

Stan w 2011r.

Stan w 2024r.

- Odnowiono przydrożną kapliczkę domkową (kubaturową) z I ćw. XX w. w miejscowości Kadłubska Wola

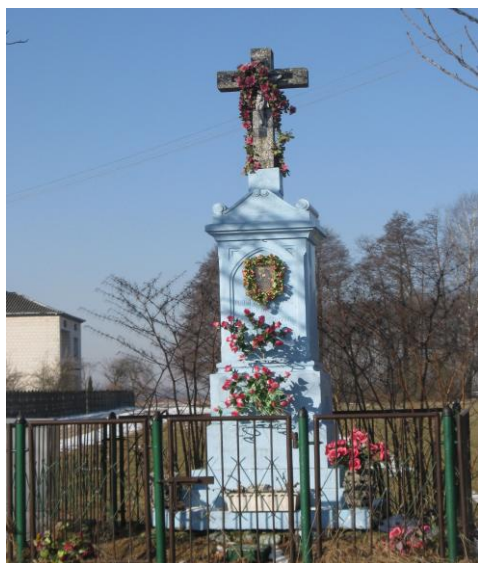

Stan w 2011r.

Stan w 2024r.

- Odnowiono przydrożną kapliczkę z 1907r. w miejscowości Ratoszyn

Stan w 2011r.

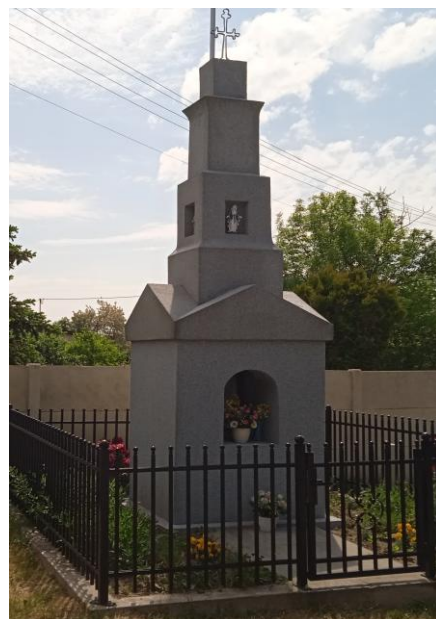

Stan w 2024r.

- Odnowiono przydrożną kapliczkę (kubaturową) z pocz. XX w. w miejscowości Ratoszyn

Stan w 2011r.

Stan w 2024r.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Mocne Strony	Słabe Strony
<p>Tereny nieprzekształcone, czyste powietrze, brak przemysłu, brak obiektów wielkogabarytowych.</p> <p>Występowanie kulturowych szlaków turystycznych (szlak drewnianej architektury sakralnej).</p> <p>Działalność Lokalnej grupy Działania „Zapilicze” i innych organizacji społecznych.</p> <p>Występowanie obiektów zabytkowych i historycznych o wartościach regionalnych.</p> <p>Włączanie kolejnych zabytków do gminnej ewidencji zabytków.</p>	<p>Brak oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków (objętych ochroną prawną).</p> <p>Zanikanie drewnianej zabudowy wiejskiej.</p> <p>Prowadzenie w niewystarczającym stopniu prac remontowych i konserwatorskich.</p> <p>Brak finansowania zabytków ze środków gminnych.</p> <p>Brak w terenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków w Branicy.</p>
Szanse	Zagrożenia
<p>Podejmowanie działań administracyjnych na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków.</p> <p>Zwiększenie ruchu turystycznego związanego z zabytkami, zlokalizowanymi na terenie gminy.</p> <p>Poprawa infrastruktury turystycznej. Możliwość ubiegania się o środki zewnętrzne na projekty związane z dziedzictwem kulturowym i turystyką.</p> <p>Inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami.</p>	<p>Postępująca degradacja części zabytków tj. ruiny kaplicy Młockich w Smardzewie.</p> <p>Brak działań konserwatorsko - remontowych przy zabytkowych nagrobkach na cmentarzach w Bukównie i Radzanowie.</p> <p>Prowadzenie prac remontowych w sposób niezgodny ze standardami konserwatorskimi i budowlanymi.</p> <p>Brak środków finansowych własnych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami</p>

8. ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY RADZANÓW NA LATA 2024-2027

Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Radzanów w oparciu o inne dokumenty strategiczne utworzone na poziomie gminy zostały sformułowane następujące priorytety w perspektywie wieloletniej, kierunki i działania w perspektywie 4 letniej.

Priorytet 1 Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego

Kierunki	Działania
I. Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.	1.Uzupełnianie GEZ o nowe obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.
	2.Wyłączanie z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach.
	3.Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków mieszkańcom gminy oraz tekstu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.
II. Monitorowanie stanu zachowania obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz stanu prawnego dotyczącego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	4.Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gminy, itp.).
	5. Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków.

Priorytet 2
Ochrona dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego

Kierunki	Działania
I. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	<p>1. Przygotowanie gminnego mechanizmu finansowego mającego na celu dofinansowanie prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.</p>
	<p>2. Podjęcie we współpracy z właścicielami i urzędem konserwatorskim działań administracyjnych mających na celu prowadzenie m.in. prac remontowych, rewitalizacyjnych i porządkowych:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prace remontowe historycznych nagrobków na cmentarzu w Radzanowie i Bukównie w tym nagrobka rodziny Krzyżanowskich i kaplicy Zakrzewskich - zabezpieczenie ruin kaplicy Młockich w Smardzewie wraz z uporządkowaniem terenu - uporządkowanie i oznakowanie terenu tzw. starego cmentarza w Radzanowie
	<p>3. Bieżąca opieka nad miejscami pamięci narodowej.</p>
II . Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	<p>4. Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z zapisami gminnego programu opieki nad zabytkami.</p>
	<p>5. Walka z samowolami budowlanymi.</p>

Priorytet 3
Promocja i rozwój turystyki

Kierunki	Działania
I. Promowanie dziedzictwa kulturowego gminy.	<p>1. Wspieranie i inicjowanie konkursów, wystaw, praktyk odnośnie zabytków występujących na terenie powiatu- środki własne, zewnętrzne- współpraca z gminami, właścicielami zabytków, organizacjami społecznymi, instytucjami kultury, osobami prywatnymi.</p>
	<p>2. Wykonanie tablic informacyjnych dot. zabytków z terenu gminy takich jak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - grodzisko „Kościelna Góra” w Radzanowie - ruiny kaplicy Młockich w Smardzewie - tzw. starego cmentarza w Radzanowie
	<p>3. Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.</p>
	<p>4. Współpraca z samorządem powiatowym przy organizacji placówki kultury w typie izby muzealnej</p> <ul style="list-style-type: none"> - organizującej wystawy na temat przeszłości gminy w oparciu o zbiory miejscowych regionalistów i pasjonatów historii, a także wypożyczeń eksponatów z muzeów samorządowych, - realizującej rozmaite projekty służące edukacji regionalnej.
II. Edukacja w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	<p>5. Kształtowanie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społecznością lokalnej.</p>

	6. Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.
III. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne.	7. Oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków- znakiem: obiekt chroniony prawnie - we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Białobrzegach.
	8. Wprowadzenie dodatkowego oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych w celu ułatwienia dojazdu do zabytków.
	9. Ustalenie z właścicielami najcenniejszych obiektów zabytkowych położonych na terenie gminy zasad ich udostępniania w celach turystycznych (kościół parafialny w Bukównie i Radzanowie).
	10. Nawiązanie współpracy z sąsiednimi gminami posiadającymi na swoim terenie stanowiska archeologiczne w postaci własnych form krajobrazowych (grodziska) w celu wypracowania wspólnych metod działania do utworzenia tematycznego szlaku turystyczno-dydaktycznego lub tematycznej strony internetowej.
	11. Wprowadzenie działań zmierzających do poprawy infrastruktury turystycznej w gminie.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Radzanów. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Radzanów wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych, między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powołanie parku kulturowego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wdrożenie uchwały krajobrazowej, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;
- instrumenty finansowe – finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością gminy, dla właścicieli i posiadaczy zabytków nieruchomości wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz włączonych do gminnej ewidencji zabytków;
- instrumenty koordynacji – realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnej strategii i innych dokumentach, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z powiatem białobrzeskim i samorządem województwa mazowieckiego, organizacjami i związkami wyznaniowymi jak również bezpośrednio z właścicielami zabytków;
- instrumenty społeczne – między innymi działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, konsultacje z właścicielami obiektów zabytkowych;

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzanów niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jednocześnie w/w ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Program „Ochrona Zabytków”. Można starać się o przyznanie środków finansowych na następujące zadania inwestycyjne: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie, remontowe lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskana dotacja może być przyznana na:
 - Sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
 - Przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
 - Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
 - Opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

- Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
 - Sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
 - Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
 - Stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 - Odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
 - Odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
 - Odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
 - Modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
 - Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
 - Uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
 - Działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
 - Zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7–15;
 - Zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
- Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2022 r., poz. 1388, ze zm.).

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;

Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;

Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej

Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Środki własne gminy - zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków www.mwzkz.pl (dotacje)

Informacje dotyczące programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego www.gov.pl › Web › kultura › programy-mkidn-2024

Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” www.rpo.mazowia.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” www.funduszngo.pl

Informacje dotyczące przyznawania dotacji przez Instytut Pamięci Narodowej <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/groby-weteranow-walk-o/dotacje-i-swiadczenia/64096,Dotacje-i-swiadczenia.html>

Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego www.mazovia.pl

Informacje o dotacjach na zabytki znajdujących się w GEZ można uzyskać w Lokalnej Grupie Działania „Zapilicze”.

Podstawowa bibliografia

Bolek A., Powiat białobrzegi: rys przyrodniczo-geograficzny, Radom 2004r.

Bolek A. – Powiat białobrzegi. Przewodnik turystyczny, Radom 2014r.

Boniecki A., Herbarz polski, Warszawa 1987r.

Dymek B., Z dziejów szlachty mazowieckiej, Kielce 2005r.

Gierała Z., Opowieści przydrożnych kapliczek, Warszawa 2009r.

Gloger Z., Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Kraków 1985r.

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce T.3, województwo kieleckie, Warszawa 1961r.

- Kondracki J., Geografia regionalna Polski, Warszawa 2001r.
- Kupisz D. – Rody szlacheckie ziemi radomskiej, Radom 2009r.
- Libicki P., Libicki M., Dwory i pałace wiejskie na Mazowszu, Poznań 2009 r.
- Marciniak W. Szlakiem grodzisk powiatu białobrzskiego. Przewodnik archeologiczny, Radom 2019
- Matyjas R., Tradycja Mazowsza. Powiat białobrzski. Przewodnik subiektywny, Warszawa 2015r.
- Nierychlewska A., Budownictwo obronne w powiecie radomskim w okresie od XIII do XVIII wieku, Radom 2002 r.
- Pawlikowska-Piechotka A.,- Funkcje turystyczne zabytkowych rezydencji na Mazowsza, Warszawa 2008r.
- Piasecki K., W widłach Wisły i Pilicy, Warszawa 1986r.
- Radomskie – alfabet wykopalisk, Radom 1994r.
- Radzanów i okolice – 615 lat, Sycyna – Radom, 2006r.
- Siarczyński F., Opis powiatu radomskiego , Radom 2004r.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego, Warszawa 1887r.
- Teterycz- Puzio A., Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-1313, Słupsk 2012r.
- Wiśniewski. J, Dekanat radomski, Radom 1911r.

**Gminna Ewidencja Zabytków Gmina Radzanów
(zabytki nieruchome)**

l.p.	Adres	Zabytek/Datowanie	Informacje/Uwagi
9.	Błeszno 58	Dom drewniany XIX/XX w.	Działka ewidencyjna nr 290
10.	Branica	Park podworski XVIII w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 704 z 20.12.1957r. 94/A/71 z 31.03.1971r. Układ parku zatarty. Z dawnego zabytkowego drzewostanu zachowały się pojedyncze egz. starodrzewia.
11.	Branica	Zespół dworski: dwór, spichlerz, stajnia, park dworski XVIII w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 94/A/71 z 31.03.1971r. Brak w terenie budynku dworu, spichlerza, stajni.
12.	Branica	Kapliczka przydrożna 1937r.	Działka ewidencyjna nr 7
13.	Bukówno	Kościół parafii p.w. Nawiedzenia NMP 1 poł. XVII w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 95/A z 31.03.1971r., 36/A z 26.04.1980r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 786
14.	Bukówno	Dzwonnica 1 poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 95/A z 31.03.1971r., 36/A z 26.04.1980r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 786

15.	Bukówno	Cmentarz parafii rzymsko-katolickiej 1 poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 479/A z 05.01.1991r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 371
16.	Bukówno	Kaplica grobowa Zakrzewskich 1855r.	Wpis do rejestru zabytków nr: 479/A z 05.01.1991r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 371
17.	Grotki	Krzyż przydrożny 1911r.	Działka ewidencyjna nr 226
18.	Kadłubska Wola	Kapliczka domkowa (kubaturowa) 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 35 i 259
19.	Podlesie 14	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 38 (Dawniej posesja nr 18)
20.	Radzanów	Kościół parafialny p.w. św. Marcina 1807r. - 1810r., 1817r. - 1820r.	Wpis do rejestru zabytków nr: 96/A z 30.05.1972r., 124/A z 04.11.1981r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 238
21.	Radzanów	Dzwonnica drewniana 1 poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków nr: 124/A z 04.11.1981r. Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 238

22.	Radzanów	Cmentarz parafii rzymsko-katolickiej Poł. XIX w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 65
23.	Radzanów	Cmentarz parafii rzymsko-katolickiej „stary” Pocz. XIX w.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków Działka ewidencyjna nr 237
24.	Radzanów	Kapliczka przydrożna 1918r.	Działka ewidencyjna nr 662
25.	Radzanów 79	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 478
26.	Radzanów 83	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 646/1
27.	Radzanów 86	Dom drewniany XIX/XX w.	Działka ewidencyjna nr 651
28.	Ratoszyn	Kapliczka domkowa Pocz. XX w.	Działka ewidencyjna nr 361 W pobliżu posesji nr 8a i 9
29.	Ratoszyn	Kapliczka przydrożna 1907r.	Działka ewidencyjna nr 278/2
30.	Rogolin 38	Dom drewniany 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 31
31.	Smardzew	Ruiny kaplicy grobowej rodziny Młockich h. Prawdzie Lata 50-te XIX w	Działka ewidencyjna nr 531

32.	Smardzew 32	Dom drewniany 2 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 202/1
33.	Smardzew	Kapliczka murowana 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 161 Ok. 100 m na wschód od posesji nr 16
34.	Zacharzów 12	Dom drewniany XIX/XX w.	Działka ewidencyjna nr 332/1

**Gminna Ewidencja Zabytków Gmina Radzanów
(stanowiska archeologiczne)**

L.p.	Miejscowość	Obszar AZP	Numer na obszarze	Numer stanowiska w miejscowości	Funkcja	Chronologia Kultura
1.	Błeszno	70-65	24	1	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze XV w.
					Ślad osadnictwa	Epoka kamienia – epoka żelaza
2.	Błeszno	70-65	30	2	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze XV w.
3.	Błeszno	770-65	32	3	Ślad osadnictwa	Okres pradziejowy
4.	Branica	70-65	18	1	Osada	Wczesne średniowiecze X-XIII w.
5.	Branica	70-65	29	2	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XII-XIII w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XV-XVI w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVIII w.
6.	Bukówno	71-65	4	1	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XIII w.
					Osada	Wczesne średniowiecze

7.	Bukówno	71-65	5	2	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
					Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze
8.	Bukówno	71-65	6	3	Ślad osadnictwa	Okres starożytny
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
9.	Bukówno Kolonia	71-65	1	1	Ślad osadnictwa	Paleolit schyłkowy późny Kultura świderska
					Ślad osadnictwa	Starożytność
10.	Bukówno Kolonia	71-65	2	2	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
11.	Bukówno Kolonia	71-65	3	3	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
					Osada	Starożytność
12.	Czarnocin	71-64	9	1	Ślad osadnictwa	Starożytność
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
13.	Czarnocin	71-64	10	2	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze XIV-XV w.

14.	Czarnocin	71-64	11	3	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
15.	Czarnocin	71-64	12	4	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia- Wczesna epoka brązu
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
16.	Czarnocin	71-64	13	5	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia Kultura łużycka
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
17.	Czarnocin	71-64	14	6	Ślad osadnictwa	Starożytność
18.	Grotki	71-64	15	1	Osada	Wczesne średniowiecze – Późne średniowiecze XIII-XVI w.
19.	Grotki	71-64	18	2	Ślad osadnictwa	Epoka brązu
20.	Grotki	71-64	17	3	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia- wczesna epoka brązu
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny

21.	Kadłubska Wola	71-65	18	1	Osada	Późne średniowiecze – okres nowożytny
22.	Kadłubska Wola	71-65	19	2	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
23.	Radzanów	71-65	9	1	Grodzisko	Wczesne średniowiecze X-XI w.
24.	Rogolin	71-65	17	1	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia-epoka brązu
25.	Rogolin	71-65	20	2	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze
26.	Rogolin	71-65	21	3	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze - późne średniowiecze XIII-XIV wiek
27.	Rogolin	71-65	22	4	Ślad osadnictwa	Starożytność
28.	Smardzew	71-65	10	1	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze XIV-XV w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
29.	Smardzew	71-65	11	2	Ślad osadnictwa	Starożytność
30.	Smardzew	71-65	12	3	Ślad osadnictwa	Późny paleolit - Wczesna epoka brązu
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny

31.	Smardzew	70-65	19	4	Osada jednodworcza	Późne średniowiecze XIV-XV w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVII-XVIII w.
32.	Smardzew	70-65	20	5	Osada	Wczesne średniowiecze XII-XIII w.
					Osada jednodworcza	Późne średniowiecze – okras nowożytny XV-XVII w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVIII w.
33.	Smardzew	70-65	21	6	Wieś	Okres nowożytny XVI w.
34.	Smardzew	70-65	28	7	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze X-XII w.

35.	Włodzimierzów	71-65	7	1	Ślad osadnictwa	Starożytność
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
36.	Włodzimierzów	71-65	8	2	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze

37.	Wólka Kadłubska	71-65	13	1	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze - okres nowożytny
38.	Zacharzów	70-65	25	1	Osada	Wczesne średniowiecze X-XII w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVIII w.
39.	Zacharzów	70-65	26	2	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVII-XVIII w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XIX-XX w.
40.	Zacharzów	70-65	27	3	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze XII-XIII w.
					Ślad osadnictwa	Okres nowożytny XVI-XVIII w.
41.	Żydy	71-64	19	1	Ślad osadnictwa	Okres nowożytny
					Ślad osadnictwa	Starożytność